

³² *Спасибо-Фатеева І.* Обороздатність об'єктів цивільних прав / *І. Спасибо-Фатеева* // *Право України*. – 2005. – № 6. – С. 34.

³³ *Ходико Ю.* Співвідношення об'єкта цивільних правовідносин (прав) та об'єкта цивільно-правового договору / *Ю. Ходико* // *Юридична Україна*. – 2009. – № 3. – С. 55.

³⁴ *Цивільний кодекс України* : Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) – Т. 12 : Спадкове право / За ред. проф. *І. В. Спасибо-Фатеевої* – Х. : ФО-П Колісник А. А., 2009. – С. 18. – (Серія «Коментарі та аналітика»); *Спасибо-Фатеева І.* Склад спадщини / *І. Спасибо-Фатеева, Ю. Заїка* // *Нотаріат для вас*. – 2009. – № 11. – С. 13.

Резюме

У статті досліджуються поняття об'єкта цивільного правовідношення та цивільного правонаступництва, їх співвідношення між собою, а також з категорією цивільного обороту.

Ключові слова: цивільне правовідношення, цивільне правонаступництво, цивільний оборот, об'єкт, спадкування, спадщина

Резюме

В статье исследуются понятия объекта гражданского правоотношения и гражданского правопреемства, их соотношение между собой, а также с категорией гражданского оборота.

Ключевые слова: гражданское правоотношение, гражданское правопреемство, гражданский оборот, объект, наследование, наследство

Summary

In the article is researched the concept of object of civil legal relationship and civil legal relationship, their correlation between itself and also by the category of civil circulation.

Key words: civil legal relationship, civil law successor, civil circulation, object, succession, inheritance.

Отримано 24.09.2012

О. О. КАРМАЗА

Олександра Олександрівна Кармаза, кандидат юридичних наук, асистент кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДСУДНОСТІ ПОЗОВІВ ПРО ПРАВО НА ЖИТЛО В МІЖНАРОДНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В УКРАЇНІ

В Україні після проголошення її незалежною спостерігається поступове зростання міжнародних зв'язків у різних сферах. Тому проблеми, пов'язані із захистом прав іноземців у суді, є актуальними. При цьому очевидно, що ускладненість житлових відносин іноземним елементом приносить в порядок розгляду цивільних справ певну специфіку.

Теоретико-практичні аспекти підсудності справ з іноземним елементом у науці були і залишаються предметом дослідження багатьох учених, зокрема А. Довгерта, В. Кисіля, В. Комарова, С. Фурси, Ю. Черняк, М. Штефана та ін. Однак в доктрині міжнародного цивільного процесу теоретичні та практичні аспекти підсудності позовів про право на житло в Україні окремо не були розглянуті. У зв'язку з цим та з урахуванням розвитку суспільних відносин з іноземним елементом, які впливають на правотворчі процеси в Україні, стаття є актуальною.

Метою дослідження є науково-практичний аналіз підсудності в Україні позовів про право на житло в міжнародному цивільному процесі.

Згідно зі ст. 26 Конституції України іноземці, особи без громадянства (далі – іноземці), які перебувають на законних підставах в Україні, користуються тими самими правами, несуть такі ж обов'язки, як і громадяни України, якщо інше не передбачено законом. Так, відповідно до ст. 55 Конституції України та ст. 73 Закону України «Про міжнародне приватне право» (далі – Закон) іноземцям гарантується захист їх прав та свобод у суді. Крім того, ст. 15 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) визначено, що захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із житлових відносин, розглядаються судом у порядку цивільного судочинства. Наділяючи іноземців в Україні низкою цивільних процесуальних прав та обов'язків, законом поширюється на них національний режим у судовому провадженні.

Так, у разі виникнення в Україні спору між іноземцями, чи іноземцем та громадянином України щодо права на житло, яке зареєстроване в Україні, спір вирішується в Україні в порядку цивільного судочинства. Тобто виникає житлово-правовий спір з іноземним елементом, який включає такі правові явища, як: наявність іноземного елемента, що проявляється у формі суб'єкта – іноземця; наявність спору вказує на порушення, невизнання або оспорування житлових прав між конкретними учасниками житлових відносин.

Цивільне судочинство здійснюється відповідно до норм Конституції України, ЦПК та Закону. Так, наприклад, порядок звернення іноземців з позовом про захист права на житло в Україні встановлюється ЦПК. Питання щодо визначення підсудності справ з іноземним елементом щодо житла регулюється як внутрішнім законодавством України, так і нормами багатосторонніх конвенцій та двосторонніх чинних міжнародних договорів України про правову допомогу у цивільних справах. Однак правила підсудності, передбачені в чинних міжнародних договорах, мають пріоритет перед нормами внутрішнього права.

Зазначимо, що здійснення цивільного судочинства щодо розгляду судом спорів, які виникають щодо житла, та ускладнені іноземним елементом, ґрунтуються на дотриманні принципів процесуального права, зокрема, і міжнародного процесуального права. У судовій практиці принципи цивільного процесуального права завжди існують як правові директиви, звернені насамперед до суду. Ми пропонуємо принципи міжнародного цивільного процесуального права класифікувати на дві групи: організаційно-правові (загальні) та процесуально-правові (спеціальні). До першої групи принципів належать, зокрема, принцип: рівності судових процесів держав, контролюючої множинності процесів, *lex fori* – закон суду, правової кваліфікації та встановлення змісту норм іноземного права тощо; до другої – принцип гласності судового розгляду, ефективності засобів правового захисту, диспозитивності тощо¹.

Так, наприклад, одним із важливих принципів є принцип *lex fori* – закон суду, який вирішує спір. Відповідно до цього принципу застосовується право тієї держави, суд (або інший компетентний орган) якої розглядає справу з участю іноземного елемента (застосовується своє національне право). Як виняток суд може застосувати норми іноземного процесуального права, якщо це спеціально обумовлено в законі або міжнародному договорі.

Закон держави судочинства застосовується в країнах, які обстоюють принцип жорсткої територіальності (держави англо-американського права). В українському праві це одна з панівних норм, особливо в сфері шлюбних відносин. Принцип *lex fori* міститься у багатьох чинних міжнародних договорах.

Крім того, згідно зі ст. 74 Закону процесуальна правоздатність і дієздатність іноземних осіб в Україні визначаються відповідно до права України, тобто колізійні питання стосовно процесуальної правоздатності та дієздатності іноземних фізичних чи юридичних осіб вирішуються за допомогою *lex fori*.

Закріплення принципу *lex fori* в законодавстві держав, стверджує Х. Шак, обумовлено його практичністю. Знайоме йому процесуальне право суддя застосовує швидко і впевнено. Застосування ж іноземного процесуального права, навпаки, вимагає більших затрат часу, суддя може відчувати себе невпевнено, що призведе до втрати його авторитету. Найбільш переконливо це виглядає у частині мови судочинства. Тому дія принципу *lex fori* в процесуальному праві доцільна й зручна².

Однак одним із основних питань, що виникають перед суддею, який приймає рішення про відкриття провадження у цивільній справі щодо спору, пов'язаного із житловими відносинами, ускладненими іноземним елементом, є питання визначення підсудності цієї справи. Так, наприклад, між громадянином Росії, який на законних підставах проживає в Україні, та громадянином України, який на законних підставах проживає в Росії, виник спір про право на житло, зареєстроване в Україні. У такому разі перед суддею постає питання: чи має право громадянин Росії подати позов за місцем свого постійного проживання – в Україні. Крім цього, багато спорів виникає і щодо житла, яке входить до складу спадщини. В одних випадках іноземним елементом у спорах щодо спадщини є об'єкт – право на житло, зареєстроване в або в Україні, або в іноземній державі, а в інших – суб'єкт – іноземний громадянин успадковує житло, право на яке зареєстроване в Україні. Тобто, на сьогодні на практиці виникає багато питань щодо визначення підсудності справ з іноземним елементом.

Підсудність справ з іноземним елементом означає компетенцію судів певної держави щодо розгляду приватноправових спорів, які мають міжнародний характер³. У доктрині виділяють «міжнародну», «родову» та «територіальну» підсудність. Ю. Черняк слушно зазначає, що спочатку суддя повинен визначити міжнародну підсудність, після цього – родову підсудність; завершальним етапом є визначення територіальної підсудності⁴.

Так, міжнародна підсудність встановлює, чи підпадає під компетенцію національних судів у всій їх сукупності вирішення правового спору⁵, тобто це – прерогатива держави у питанні, який суд даної держави наділений компетенцією розглядати та вирішувати приватноправові спори з іноземним елементом. Така підсудність встановлюється на підставі внутрішнього законодавства держави з урахуванням норм чинних міжнародних договорів. При міжнародній підсудності здійснюється вибір між двома або більше судовими системами, що підпадають під суверенітет різних держав. На підставі родової підсудності вирішується питання про те, який орган судової влади уповноважений вирішувати справу по суті. Територіальна підсудність стосується конкретного суду, до якого звернувся позивач.

Відповідно до ст. 414 ЦПК підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом визначається цим Кодексом, законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Натомість, основним актом внутрішнього законодавства України, в якому містяться

норми щодо визначення підсудності судам справ з іноземним елементом, є Закон. Крім того, у разі визначення територіальної підсудності вагому роль відіграють норми глави 1 розділу III ЦПК. Правила визначення підсудності судам містяться також і в чинних міжнародних договорах України, зокрема, в Конвенції про правову допомогу та правові відносини з цивільних, сімейних та кримінальних справ (Мінськ, 1993 р.), у двосторонніх міжнародних договорах про правову допомогу та правові відносини у цивільних справах, які укладено Україною з іноземними державами, наприклад, у ст. 17 Угоди між Україною та Республікою Кіпр про правову допомогу в цивільних справах (Угода набула чинності 2006 р.).

Так, наприклад, ст.ст. 76 та 77 Закону визначається міжнародна спеціальна та міжнародна виключна підсудність. Зокрема, відповідно до ст. 76 цього Закону суди України можуть приймати до свого провадження і розглядати будь-які справи з іноземним елементом у випадках, якщо: на території України відповідач у справі має місце проживання або місцезнаходження, або нерухоме майно, на яке можна накласти стягнення; про відшкодування завданої на території України шкоди майну; у справі про спадщину спадкодавець у момент смерті був громадянином України або мав в Україні останнє місце проживання тощо. Тобто, у разі, коли громадянин Китаю мав постійне місце проживання в Україні, помер в Україні, і після його смерті виник спір щодо спадкового майна, право на яке зареєстроване і в Україні, і в Китаї (наприклад, спадкодавець мав декілька житлових будинків у різних державах), такий спір може бути вирішено у суді України. Отже, при вирішенні підсудності у спадкових спорах закон допускає використання колізійної прив'язки – *lex personalis* – особистий закон, який проявляється у двох формах: закон громадянства (*lex patriae*) та закон місця проживання (*lex domicilii*). Однак при розгляді спадкових спорів необхідно брати до уваги й вимоги щодо виключної підсудності, оскільки згідно із п. 4 ч. 1 ст. 77 Закону підсудність судам України є виключною у справі про спадщину, в якій спадкодавець, громадянин України, мав місце проживання.

Статтею 77 Закону передбачено імперативні колізійні норми, якими встановлено виключну підсудність судам України у справах з іноземним елементом. Зокрема, такими є справи: щодо спору стосовно нерухомого майна, яке знаходиться на території України; про спадщину, де спадкодавець – громадянин України і мав в ній місце проживання; спір стосується дійсності записів у державному реєстрі тощо.

Тобто, цим Законом, а також майже всіма чинними міжнародними договорами України передбачено, що у разі, коли предметом спору є нерухоме майно, зокрема, житло, право на яке зареєстрована в Україні, виключно до компетенції українського суду віднесено вирішення таких спорів. Наприклад, відповідно до ст. 20 Мінської Конвенції у позовах на право власності й інших речових прав на нерухоме майно виключно компетентні суди за місцем перебування майна. Тобто, позов щодо визнання права власності на житло, про захист права власності на житло від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння, а також позов про усунення перешкод у здійсненні сервітуту, про визнання дійсності запису у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, про поділ спільної сумісної власності подружжя, до складу якої входить житло, тощо розглядається у судах України.

Ю. Черняк слушно зазначає, що правило міжнародної виключної підсудності цивільних справ з приводу нерухомого майна судам держави її місцезнаходження має на меті забезпечити повний, всебічний і швидкий розгляд спорів. Як правило, розгляд таких спорів передбачає витребування і проведення аналізу виписок з реєстрів нерухомого майна, проведення перевірок і допиту свідків на місці. Близькість суду до нерухомості, щодо якої виник спір, може сприяти суттєвому зменшенню строку розгляду справи і оперативній перевірці всіх поданих доказів, оскільки відпадає необхідність одержання доказів з-за кордону і перекладу іноземної документації⁶.

Тобто, справи щодо нерухомого майна, зокрема і житла, у більшості випадків розглядаються у судах, за місцем розташування такого нерухомого майна (за місцем державної реєстрації права власності на нерухоме майно), якщо інше не передбачено законом. Переважно застосовується міжнародна виключна підсудність. Форма та зміст позовної заяви мають відповідати закону суду – *lex fori*, тобто, у разі спору щодо житла, право на яке зареєстроване в Україні – ст. 119 ЦПК.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що питання стосовно визначення підсудності справ з іноземним елементом щодо житла регулюється як внутрішнім законодавством України, так і нормами, що містяться в чинних Конвенціях та чинних двосторонніх міжнародних договорах України про правову допомогу у цивільних справах. Однак правила підсудності, передбачені в таких міжнародних договорах, мають пріоритет перед нормами внутрішнього права.

У цивільних справах з іноземним елементом щодо житла, право на яке зареєстроване в Україні, підсудність судам України є виключною. У випадку прийняття рішення іноземним судом у цивільній справі щодо житла, право на яке зареєстроване в Україні, таке рішення не буде виконуватися на території України.

На нашу думку, Закон потребує доповнення нормою про те, що українська юрисдикція не розповсюджується на позови щодо житла, розташованого за межами України.

Виключна підсудність позовів про право на житло за місцем його реєстрації (знаходження) обумовлена передусім особливістю речового права. Розгляд справи за місцем реєстрації права на житло є необхідним, оскільки забезпечує рівні можливості судового захисту для всіх осіб, які мають у справі правовий інтерес, а також забезпечує дотримання принципів цивільного судочинства, зокрема і принципів міжнародного цивільного процесу.

¹ Кармаза О. О. Поняття міжнародного цивільного процесу України, його предмет, метод, система та джерела. Принципи міжнародного цивільного процесу // Міжнародний цивільний процес України: Навчальний посібник / За ред. С. Я. Фурси. – К.: Вид-ць Фурса С.Я., 2010. – С. 33-46.

² Шак Х. Международное гражданское процессуальное право: Учебник. / Пер. с нем. / Х. Шак. – М.: Издательство, БЕК, 2001. – С. 19.

³ Васильченко В. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про міжнародне приватне право» / В. В. Васильченко. – К.: Істина, 2007. – С. 174.

⁴ Черняк Ю. В. Міжнародна підсудність цивільних справ // Міжнародний цивільний процес України: Навчальний посібник / За ред. С. Я. Фурси. – К.: Вид-ць Фурса С. Я., 2010. – С. 108.

⁵ Шак Х. Зазначена праця. – С. 89.

⁶ Цивільний процес України: академічний курс: [підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.]; за ред. С. Я. Фурси. – К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2009. – С. 66.

Резюме

У статті досліджуються теоретичні та практичні аспекти підсудності цивільних справ щодо житла в міжнародному цивільному процесі в Україні.

Ключові слова: міжнародний цивільний процес, міжнародна підсудність, підсудність, житло, позов про право на житло.

Резюме

Статья направлена на изучение теоретических и практических аспектов подсудности исков о праве на жилище в международном гражданском процессе в Украине.

Ключевые слова: международный гражданский процесс, международная подсудность, подсудность, жилище, иск о праве на жилище.

Summary

The article provides research of theoretical and practical aspects of jurisdiction of claims regarding housing right in international civil process in Ukraine.

Key words: international civil process, international jurisdiction, jurisdiction, residence, claim regarding housing right.

Отримано 17.07.2012

А. В. КОСТРУБА

Анатолій Володимирович Коструба, кандидат юридичних наук, доцент, доцент Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

АНАЛОГІЯ ПРАВА ТА ЗАКОНУ ЯК ФАКТИЧНА ФІКЦІЯ І СПОСІБ «ОЗДОРОВЛЕННЯ» МЕХАНІЗМУ ПРАВОПРИПИНЕННЯ

Питання механізму правоприпинення є відносно новим для юридичної науки і, зокрема, для науки цивільного права. Незважаючи на досить широке висвітлення в науковій юридичній літературі питань юридичних фактів, деякі аспекти цієї проблематики почали розглядатися нещодавно. До таких аспектів належать юридичні механізми правовстановлення, правозмінення та правоприпинення, які на відміну від статичного погляду на юридичні факти, який демонструє лише їх значення як окремого юридичного явища, показують юридичний механізм виникнення юридичного факту й спричинення ним юридичних наслідків. Ці питання є малодослідженими в цивілістиці, тому їх розгляд стає актуальним та цікавим як для науки цивільного права, так і для практики правозастосування. Зокрема, на увагу заслуговує можливість конвалідації («оздоровлення») найменш дослідженого юридичного факту й механізму спричинення його наслідків. На сьогоднішній день ним є правоприпиняючий юридичний факт. Дослідженню питань юридичних фікцій, аналогії права та закону, а також юридичних фактів присвятили свої праці такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як Ю. В. Гнатушенко, А. Й. Іванський, В. Б. Ісаков, С. С. Конрад, О. І. Косаренко, О. В. Павліченко, О. Ф. Штанько та ін.

Метою статті є розгляд аналогії права та закону як фактичної фікції й способу виправлення вад механізму правоприпинення.

Механізм правоприпинення можна визначити як сукупність обставин фактичного й юридичного характеру, які за конкретних умов здатні породити наслідок у формі припинення прав, обов'язків, правовідносин або правосуб'єктності учасників цивільних правовідносин. На нашу думку, механізм правоприпинення